

Masarykova Nová Evropa

Tomáš G. Masaryk: La Nuova Europa. Saggi & documenti. Edizioni Studio Tesi Pordenone, Padova 1997.

Dne 13. listopadu 1997 uspořádala Správa Pražského hradu a Italský kulturní institut v Praze za účasti velvyslance Italské republiky Jeho Excelence Mauritia Morena prezentaci italského vydání knihy T. G. Masaryka *La Nuova Europa* (Nová Evropa). Úvodní slovo přednesl Francesco Leoncini (autor úvodu), Jaroslav Opat a Koloman Gajan (autor prezentace). Redakce Odkazu otiskuje zkrácený text předneseného příspěvku K. Gajana.

Italské vydání Masarykovy *Nové Evropy* považují za záslužný kulturněpolitický čin, který jistě přispěje k prohloubení dosavadních kulturních i vědeckých česko-italských styků. Zvláštní ocenění si zaslouží zejména iniciativa Francesca Leonciniho, významného znalce novodobých středoevropských dějin, bez jehož péče a obrovské práce by překlad nevyšel. Tento profesor z univerzity v Benátkách má rovněž nemalé zásluhy o výzkum sudetoněmecké problematiky. Jeho monografie *La Questione dei Sudeti 1918–1938* (Otázka Sudet, 1918–1938), *I Sudeti e l'autodeterminazione 1918–1919* (Sudety a sebeurčení, 1918–1919), *Sudetoněmecká otázka v evropské politice, 1918–1938* (vydaná německy), jakož i desítky dalších závažných studií podávají zasvěcený a vyvážený obraz o postavení Němců v předmnichovském Československu.

Bude jistě zajímavé sledovat reakci a ohlas dnešního italského čtenáře na Masarykův téměř osmdesát let starý ideově-politický spis, v němž budoucí československý prezident formuloval svůj velký projekt přeměny dosavadních evropských politických struktur v nové demokratické uskupení. Sice ne všechny prognózy a analýzy prověřil čas a mohly být realizovány v podobě, jak si to Masaryk představoval, přesto však jeho základní myšlenky o potřebě nové demokratické přestavby Evropy (a v jejím rámci vytvoření samostatného Československa), jeho pojetí humanity, demokracie, národa, národnosti a mezinárodnosti, stejně jako jeho důraz na duchovně mravní rozměr politiky zůstávají trvalými konstantami a hodnotami platnými dodnes.

Před více než tři čtvrtě stoletím Masaryk zdůrazňoval: „*V Evropě běží o to, uvést harmonii mezi silami centralizačními a autonomizačními. V této harmonii spočívá jednota Evropy. Jednota ovšem neznamená jednotvárnost. Evropa je dána rozmanitostí etnologickou a kulturní. K této rozmanitosti se vyvinula po tisíce let, a proto její jednotnost musí být organizována jednak podle principu historického, a vedle toho podle daných přirozených růzností národnostních a jiných.*“

Jedním z konkrétních cílů Masarykových snah za první světové války bylo vytvoření samostatného československého státu. Od počátku jej mýnil nejen jako společný stát Čechů a Slováků, ale jako rovnoprávné společenství všech národů a národností žijících na jeho území, tedy i Němců, Maďarů, Poláků a Rusínů.

O okolnostech způsobu vzniku Československa (v jehož základech prý už byly zakódovány příčiny jeho zániku) se mezi historiky vedly – a dosud vedou – spory. Nadnárodní Středoevropané zásadně odmítají rozbití habsburské monarchie. Řada německých, ale i českých autorů vytýká Masarykovi a Benešovi (i celé tehdejší české politické reprezentaci), že Němcům žijícím na českém území odepřeli právo na sebeurčení, že je proti jejich vůli integrovali do nového státu, že nebyli pozváni do Prozatímního národního shromáždění a že jim byla znemožněna spoluúčast na budování nového státu.

Nedávno jsme si mohli v našem tisku přečíst následující úvahu jednoho českého historika: „*Republika československá byla ustavena roku 1918 paradoxním způsobem. Demokratické Československo vzniklo na základě násilného velmocenského diktátu, který pře-*

mohl značný odpor Němců a Maďarů proti tomu, aby byli zahrnuti do hranic nového státu. Republika byla státem národnostně smíšeným (Češi, Slováci, Němci, Maďaři, Poláci), ale patřila výhradně Čechům.“ K těmto (a podobným) stále se opakujícím nepřesným a zkreslujícím tvrzením o způsobu vzniku Československé republiky, o postojích zdejších Němců k ní a o úloze, kterou sehrál T. G. Masaryk při utváření česko-německých vztahů, bych chtěl uvést několik poznámek.

Německý historik a publicista Rudolf Hilf ve své stati *Die Auflösung der böhmischen Symbiose durch den tschechischen und deutschen Nationalismus* konstatuje, že dějiny přířky Němcům v českých zemích symbiózu s českým národem. Ta se však díky narůstajícímu nacionalismu u obou etnik již od druhé poloviny 19. století nevyvíjela příznivě, takže nakonec vinou obou stran ztroskotala. K tomu je však třeba podotknout, že četné pokusy o česko-německé narovnání před první světovou válkou skončily neúspěchem v první řadě pro odmítavý postoj německých nacionalistů. Velkoněmecky orientovaní česko-němečtí politici podporovali útočnou imperiální politiku vilémovského císařského Německa. A jejich pocit nacionální nadřazenosti ještě vzrostl po vítězství německých zbraní na frontách, takže byli nyní rozhodnuti zvrátit poměry v českých zemích jednou provždy ve svůj prospěch.

Náladu Němců dobře vystihl historik Josef Pekař ve své přednášce na slavnostním shromáždění České akademie dne 10. listopadu 1918: „... jak ještě na jaře toho roku rvala chorobná nedočkavost našich Němců kusy našich práv jako splátky předem na své vítězství, jak nepokrytě zněl v německém táboře jásot, že Čechové oclili se pod drtivými koly osudu.“

Německo spolu s Rakousko-Uherskem první světovou válku prohrálo, čímž byly pohřbeny i jejich anexionistické plány. Nyní šlo o to, jaké důsledky vyvodit ze skutečnosti Němci v Čechách. Uvědomí si novou realitu a pokusí se za nových podmínek o dorozumění a vyrovnání s českým národem? Z tohoto hlediska je zajímavý dobový dokument říšskoněmeckého diplomata, generálního konzula v Praze Friedricha von Gebstatta, který 25. října 1918 poslal berlínskému zahraničnímu úřadu pozoruhodnou úvahu: „... kdyby se nyní Němci rozhodli k dobrovolnému setrvání v československém státě, pak by se pro ně otevřel docela jiný výhled. I kdyby všechna jejich národně politická přání nenašla uplatnění, mohli by si v tomto ohledu býti jisti největšího vyjití vstříc ze strany Čechů. Nyní je pro Němce nejpříznivější okamžik dosáhnout dalekosáhlých ústupků v každém směru. Ovšem Němci by se měli chopit nabízené ruky hned, tedy před mírovou konferencí.“ Představitelé Němců žijících v českých zemích se však nabízené ruky nechopili...

Po skončení první světové války česká politika počítala se součinností s Němci, a proto T. G. Masaryk, Edvard Beneš i další politici hledali schůdné cesty, jak je pro tuto spolupráci získat. Byli připraveni vyjít jejich požadavkům maximální vstříc. Je dobře známý Masarykův telegram Benešovi z 29. října 1918, v němž jej upozorňoval na to, že se musí s Němci žijícími v českých zemích vyjednávat, aby přijali československý stát, který nebude výtvozem nacionalistickým, ale moderní pokrokovou demokracií. V *Nové Evropě* pak zdůrazňoval, že „československý stát bude mít vzhledem k svému centrálnímu postavení vždy zájem na tom, aby Němcům a ostatním menšinám byla zaručena plná práva. To bude vyžadovat zdravý rozum.“

Z Masarykovy strany to rozhodně nebyla pouhá prázdná slova a sliby. Lépe než kdokoli jiný z českých politiků si totiž uvědomoval, že předpokladem úspěšného rozvoje republiky může být jen rovnoprávné postavení všech obyvatel státu a stále prohlubování jeho demokratických forem, které osloví všechny obyvatele Československa. Masaryk byl pevně přesvědčen o tom, že vyrovnání s Němci lze dosáhnout jedině na důsledně demokratickém principu a že se nejspolehlivější integrující státní ideou stane humanita, tolerance a spravedlnost.

V této souvislosti je třeba říci, že nemálo Němců žijících v českých zemích Masarykovi důvěřovalo a že v jeho demokratičnost věřilo. Prezident znal řadu významných německých demokratických a liberálních politiků, novinářů i univerzitních profesorů, s nimiž se před

první světovou válkou přátelsky stýkal. Věděl, že Němcům z českých zemí chybí specifické státní citění, protože nikdy neměli stát, který by mohli považovat za vlastní. Kromě příslušnosti k velké německé národní pospolitosti cítili svou sounáležitost především ke svému regionu, ke své domovské obci. Proto Masaryk, který hledal demokratické řešení a východisko také v národnostní otázce, věřil, že zavedením široké demokratické místní samosprávy, vytvořením dvou až tří žup s převážně německým obyvatelstvem uspokojí Němce v jejich národních a kulturních aspiracích a postupně je získá pro československý stát.

Navzdory českým slibům Němci podanou ruku ke spolupráci odmítli. Ztráta dosavadních výsad a představa, že by se měli ocitnout v roli národnostní menšiny, byly pro ně nemyslitelné. Od dosavadní ideje nadvlády v Rakousku se rychle přeorientovali i ideji sebeurčení národů, kterou teď přijal celý německý politický tábor. Vyhlásili separaci pohraničních oblastí od českých zemí, vytvoření čtyř samostatných německých provincií (územně spolu nesouvisejících) a jejich připojení k Rakousku. Co poté následovalo, bylo již mnohokrát popsáno.

Je skutečností, že až do podepsání saint-germainské smlouvy dne 10. září 1919 odmítali představitelé Němců s českou stranou jednat. Proto je irelevantní tvrzení některých historiků, že Němci byli z konstituování státu Čechy vyloučeni. Svým zamítavým postojem se totiž vyloučili sami. Francesco Leoncini dospěl ve svých pracích k závěru (shodnému s názory většiny českých historiků), že česko-němečtí politici nepochopili, či nechťeli pochopit změnu, která po porážce Německa v Evropě nastala, že neexistovala jiná alternativa než zařazení do československého státu. „*Čeští Němci nejenže nezpochybnili vlastní nacionalismus, dokonce podlehli iluzi, že se budou moci ubírat cestou Velkého Německa...*“

Na otázku, zda po skončení první světové války existovala nějaká možnost dorozumění mezi oběma etniky, odpovídá již zmíněný Rudolf Hilf, že po roce 1918 byly šance vyrovnání mezi Čechy a Němci od počátku odsouzeny k neúspěchu a že byly menší, než tomu bylo předtím. Následný vývoj ve dvacátých letech a v první polovině třicátých let však jeho tvrzení vyvrací. Až do Hitlerova nástupu k moci v Německu se česko-německé vztahy vyvíjely celkem slibně, a to navzdory mnoha potížím, nedorozuměním i chybným krokům na obou stranách. A je to především zásluha prezidenta T. G. Masaryka, který považoval skutečné smíření Čechů s Němci v zájmu samotné existence státu za svůj životní úkol. Díky němu byly už v prvních týdnech a měsících nové republiky navázány první kontakty a vytvářeny předpoklady k vzájemnému česko-německému pochopení a posléze i ke sblížení a ke spolupráci.

V roce 1926, tj. po vstupu dvou německých ministrů do československé vlády, na otázku redaktora Prager Presse, co soudí o vlivu vstupu Němců do vlády na dorozumění mezi národy ve státě, Masaryk odpověděl: „*Je to počátek toho, čeho jsem si pořádkem a důsledně přávil před válkou, za války i po válce... Německá otázka jest pro republiku otázkou nejvážnější... Nepodceňuji obtíže, které musí překonat obě strany, má-li vést tento vstup Němců do vlády k rozřešení problému.*“

Na závěr bych chtěl ještě ocitovat dva hlasy sudetoněmeckých politiků, které zazněly u příležitosti Masarykova úmrtí před šedesáti lety a které svědčí o úctě a respektu, jež k jeho osobě a dílu chovali. Univerzitní profesor Franz Spina ze Svazu zemědělců tehdy napsal: „*Tento muž vytvořil v chaosu světové války pro svůj národ samostatný stát. To je výkon, který jej u jeho národa činí nesmrtelným. Tento muž vytvořil ale také svému státu, v němž žije největší německá menšina Evropy, onu státní ideu, která zůstává pro přítomnost a budoucnost nejdůležitějším pilířem republiky – toleranci a rovnoprávnost občanů a národů tohoto státu. Za jeho prezidentství byl pradávňý válečný stav mezi Čechy a Němci vystřídán česko-německou spoluprací a zahájen onen národně politický vývoj, který veden dále důsledně a energicky, představuje největší historickou událost v sudetském prostoru. To je výkon, který Masaryka činí nám, sudetským Němcům, nesmrtelným.*“

Poslanec německé sociálnědemokratické strany Wenzel Jaksch se vyznal takto: „*Němci nikdy nepochybovali o mravní velikosti tohoto muže, také ne v letech poválečných, v době*

největšího odcizení mezi Čechy a sudetskými Němci. Bezúhonnost jeho povahy, absolutní poctivost jeho vůle fascinovala vždy také obrovskou většinu německých krajanů. Byl krystalizačním bodem všech snah o sblížení národnostních větví našeho státu, symbolem smíru a společného středoevropského poslání Čechů a sudetských Němců. Přejde den, kdy Masarykovo dílo ponese plody také v širokém kruhu středoevropském. Velký sousední německý národ bude se musit pozitivně vyrovnat s jeho ideami, právě tak jako pokrokoví Poláci a Maďaři.“

Koloman Gajan